

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΤΗΡΙΞΗ ΠΑΙΔΙΩΝ 8-18 ΕΤΩΝ ΚΑΙ Η ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΤΗΣ ΜΕ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟΥΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Αικατερίνη Χ. Γαλάνη,¹ Σόφη Λεοντοπούλου²

Περίληψη

Γνωρίζουμε ότι η κοινωνική στήριξη διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ομαλή ανάπτυξη των παιδιών. Γι' αυτό θελήσαμε να ερευνήσουμε πώς επηρεάζεται από μια σειρά μεταβλητών όπως η ηλικία του παιδιού, το φύλο, το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο των γονιών που την παρέχουν, ο αριθμός των παιδιών της οικογένειας, ο τόπος διαμονής, καθώς επίσης και πώς επηρεάζεται η ακαδημαϊκή επίδοση του παιδιού. Το δείγμα μας αποτέλεσαν 219 μαθητές/-τριες που φοιτούσαν σε δημοτικά σχολεία και γυμνάσια του Νομού Αιταλοακαρνανίας. Για την έρευνα χρησιμοποιήθηκε το Ερωτηματολόγιο Κοινωνικής Στήριξης (Sarason, B.R., Shearin, E.N., Pierce, G.R. & Sarason, I.G., 1987). Η ανάλυση των δεδομένων κατέδειξε σημαντική επίδραση των δημογραφικών παραγόντων στην παροχή κοινωνικής στήριξης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα: τα παιδιά που προέρχονται από οικογένειες με δύο τέκνα αντλούν μεγαλύτερη στήριξη από τους γονείς τους, συγκριτικά με τα παιδιά που προέρχονται από πολύτεκνες οικογένειες. Τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τα παραπάνω δεδομένα συζητούνται.

Λέξεις Κλειδιά: Κοινωνική Στήριξη, Οικογένεια, Πολυτεκνία, Σειρά Γέννησης.

Εισαγωγή

1.1. Ορισμός της κοινωνικής στήριξης

Η κοινωνική στήριξη (social support) είναι σύνθετη λειτουργία η οποία ορίζεται με ποικίλους τρόπους, παρά την προσπάθεια ορισμένων ερευνητών για εννοιολογική αποσαφήνιση. Η κοινωνική στήριξη θεωρείται ότι αποτελεί σημαντικό παράγοντα πρόβλεψης της σωματικής και ψυχικής υγείας των ανθρώπων. Υπάρχουν διάφοροι ορισμοί που προσπαθούν να αποδώσουν την έννοια αυτή. Ένας από τους πιο γνωστούς είναι του Cobb (1976), ο οποίος αντιλαμβάνεται την κοινωνική στήριξη ως μια ένδειξη ότι το άτομο, όντας μέλος ενός ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος, τυγχάνει της φροντίδας και της αγάπης των υπόλοιπων μελών του περιβάλλοντος στο οποίο ανήκει. Ο Straub (2002) αντιλαμβάνεται την κοινωνική στήριξη ως την υλική και συναι-

¹ Κοινωνική Λειτουργός, Msc: Ψυχολογία- Συμβουλευτική, Εργαστηριακή Συνεργάτης Τ.Ε.Ι. Πατρών.

² Λέκτορας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

σθηματική βοήθεια που παρέχουν οι άνθρωποι ο ένας στον άλλον, όντας μέλη κοινωνικών δικτύων. Ανάλογος με αυτόν τον ορισμό είναι και αυτός του Sarafino (1999). Οι Hobfoll και Stephens (1990) αναφέρονται στη φροντίδα και στην προστασία που παρέχονται στο άτομο από τα σημαντικά γι' αυτό πρόσωπα μέσα από τους ουσιαστικούς δεσμούς που έχει αναπτύξει. Οι Procidiano και Heller (1983) στον ορισμό της έννοιας της κοινωνικής στήριξης προσθέτουν την ανάγκη των ανθρώπων για υποστήριξη και πληροφόρηση, ενώ η Thoitis (1982) ορίζει την κοινωνική στήριξη ως το βαθμό ικανοποίησης των αναγκών του ατόμου, μέσα από την αλληλεπίδραση του με άλλα άτομα. Πιο σύγχρονοι ερευνητές την ορίζουν ως «τη λεκτική επικοινωνία ή συμπεριφορά, που ανταποκρίνεται στις ανάγκες του άλλου ατόμου και υπηρετεί τη λειτουργία της παρηγοριάς, της ενθάρρυνσης, της επιβεβαίωσης για φροντίδα και της συμμετοχής στην αποτελεσματική αντιμετώπιση των προβλημάτων μέσω της παροχής πληροφοριών ή πρακτικής βοήθειας» (Gardner, & Cutrona, 2004, σελ. 495).

Αξίζει να αναφερθεί ότι, η έννοια της κοινωνικής στήριξης δεν προέρχεται από μια μόνο θεωρία, αλλά βασίζεται σε τρεις κυρίως διακριτές θεωρίες. Η πρώτη είναι η *θεωρία της κοινωνικής σύγκρισης* (social comparison theory, Steward, 1993), η οποία υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι αναπτύσσουν την αντίληψη για τον εαυτό τους μέσα από τη σύγκριση με τους άλλους ανθρώπους. Η δεύτερη είναι η *θεωρία της κοινωνικής ανταλλαγής* (social exchange theory, Tilden & Gaylen, 1987), η οποία ερμηνεύει την ανθρώπινη συμπεριφορά μέσα από την αμοιβαία ανταλλαγή διάφορων δραστηριοτήτων, από τις οποίες ένα άτομο απολαμβάνει μία αμοιβή και την ανταποδίδει σε άλλους. Η τρίτη, τέλος, θεωρία, αυτή της *κοινωνικής ικανότητας* (social competence), όπως περιγράφηκε από τους Pender (1987) και White (1959), θεωρεί την κοινωνική στήριξη ως την ικανότητα του ατόμου να δρα αποδοτικά στο περιβάλλον. Ο Steward (1993) σημειώνει ότι η κοινωνική ικανότητα αποτελεί θεμέλιο λίθο στη δημιουργία σχέσεων και βοηθά στην ευεξία των ανθρώπων. Η ύπαρξη διαφορετικών μεταξύ τους θεωριών κοινωνικής στήριξης οδηγεί στη διαπίστωση ότι η έννοια της κοινωνικής στήριξης αποτελείται από διάσπαρτα στοιχεία, τα οποία δημιουργούν το «όλον». Σύμφωνα με κάποιους ερευνητές, το πιο ουσιαστικό συστατικό της κοινωνικής στήριξης φαίνεται να είναι τα *κοινωνικά δίκτυα* (social networks), στα οποία ανήκουν οι άνθρωποι και από τα οποία παρέχεται κοινωνική στήριξη (Berkman, 1984). Κατ' άλλους, η κοινωνική στήριξη φαίνεται να παρέχεται στα άτομα στο βαθμό και στην ένταση την οποία ορίζουν οι κοινωνικές σχέσεις που έχουν διαμορφωθεί ανάμεσα τους, όπως για παράδειγμα, έμπρακτες παροχές ή υλικά αγαθά (House, & Kahn, 1985). Αυτό το στοιχείο αφορά στην έκφραση της κοινωνικής στήριξης, η οποία μελετάται στη συνέχεια.

1.2. Έκφραση της κοινωνικής στήριξης

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η κοινωνική στήριξη εκφράζεται μέσα από διάφορους τρόπους κάθε φορά. Δεν είναι όμως όλοι έτοιμοι και πρόθυμοι πάντα να δεχτούν την κοινωνική στήριξη. Ο τρόπος έκφρασης της κοινωνικής στήριξης που ο καθένας επι-

θυμεί να λάβει εξαρτάται από τα ατομικά χαρακτηριστικά και την προσωπικότητα του. Αρχικά θα μπορούσαμε να αναφερθούμε στην *πρακτική υποστήριξη* (instrumental support), που αναφέρεται, κυρίως, στην παροχή υλικών αγαθών και υπηρεσιών. Η *στήριξη εκτίμησης* (appraisal support) εξασφαλίζει στο άτομο την αίσθηση ότι οι άλλοι το εκτιμούν, το σέβονται και το αποδέχονται, έτσι όπως ακριβώς είναι (Sanderson, 2004). Η αποδοχή αυτή, συνήθως, δεν εκφράζεται μέσα από τα λόγια, αλλά μέσα από πράξεις σεβασμού και ενθάρρυνσης προς το άτομο, τις ιδέες του και τα συναισθήματα του (Cohen, & Mc Kay, 1984. Sarafino, 1999). Σημαντική διάσταση της κοινωνικής στήριξης, η οποία συμβάλλει καθοριστικά στην υγεία των ανθρώπων, αποτελεί η *συναισθηματική στήριξη* (emotional support), η οποία αναφέρεται στη διάθεση των ανθρώπων να ακούσουν με ενδιαφέρον για τα όποια προβλήματα τους ταλανίζουν (Sanderson, 2004). Αυξημένο ενδιαφέρον έχει, επίσης, η μορφή της κοινωνικής στήριξης που γίνεται μέσω πληροφόρησης και εκφράζεται κυρίως μέσω συμβουλών (informational support), την ώρα που το άτομο ή η οικογένεια βρίσκεται σε κρίση και νιώθει ότι απειλείται (Sanderson, 2004). Η έρευνα έχει δείξει ότι, όταν αυτοί που απειλούνται έχουν ανθρώπους δίπλα τους, οι οποίοι τους «προστατεύουν», κάτι που συνήθως εκφράζεται με τη μορφή συμβουλών και μπορεί να πραγματοποιείται και από ειδικούς, τότε αναπτύσσουν καλύτερες στρατηγικές αντιμετώπισης των απειλών και των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν (Ringdal, Jordhoy, Kaasa, & Ringdel, 2007). Αναντίρρητα, παρά τη μοναξιά που βιώνει πολλές φορές το άτομο που απειλείται, έχει ανάγκη τη στήριξη των άλλων, ακόμα και όταν δεν τη ζητά, καθώς πολλές φορές, η άρνηση που εκφράζεται από τα άτομα που έχουν άμεση ανάγκη από κοινωνική στήριξη υποδηλώνει αδυναμία. Ερευντές υποστηρίζουν ότι όσοι προσφέρουν κοινωνική στήριξη καλό είναι να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί, καθώς ενδέχεται η κοινωνική στήριξη να έχει αρνητικό αντίκτυπο, όταν δεν καλύπτει τα «θέλω» αυτού που έχει ανάγκη (Παπαδάτου, & Αναγνωστόπουλος, 1999).

Πρέπει να σημειωθεί ότι, το άτομο θεωρεί ότι λαμβάνει χαμηλή κοινωνική στήριξη για τρεις, κυρίως, λόγους. Πρώτον, υπάρχουν λίγες κοινωνικές δεξιότητες από την πλευρά του ατόμου, κάτι που το εμποδίζει να αναζητήσει και να λάβει την επιθυμητή στήριξη. Δεύτερον, η έλλειψη των κοινωνικών δικτύων μπορεί να είναι μόνιμη και τρίτον, μπορεί να υπάρχουν ατομικές διαφορές που δεν επιτρέπουν σε ένα άτομο να δεχτεί την προτεινόμενη κοινωνική στήριξη (Hogan, Linden, & Najarian, 2002).

Τέλος, είναι σημαντική η επιρροή που ασκούν οι *ομάδες κοινωνικής στήριξης* (social support groups), οι οποίες συνήθως έχουν βιώσει και οι ίδιες ανάλογες εμπειρίες με το πρόβλημα ή την κατάσταση που απειλεί το άτομο. Μέσα σε τέτοιες ομάδες τα άτομα εκφράζουν κοινές ανησυχίες και φόβους, κοινά βιώματα και εμπειρίες, παρέχοντας παράλληλα στήριξη ο ένας στον άλλον. Η έρευνα έχει δείξει ότι αυτές οι ομάδες είναι ιδιαίτερα βοηθητικές σε περιπτώσεις χρόνιων προβλημάτων υγείας, όπως διαβήτη, καρκίνου και γενικότερα σε γενετικές ασθένειες (Sanderson, 2004). Βοηθούν στην ποιότητα ζωής και στην καλύτερη ψυχική υγεία του ανθρώπου.

1.3. Κοινωνική στήριξη και υγεία

Οι Hogan κ.ά. (2002) παρατήρησαν ότι τα άτομα που διέθεταν υποστηρικτικά κοινωνικά δίκτυα διέτρεχαν μικρότερο κίνδυνο να αναπτύξουν προβλήματα υγείας, συγκριτικά με αυτούς που δεν διέθεταν αντίστοιχα δίκτυα. Ο Durkeim (1952) υποστήριξε ότι υπάρχει σχέση μεταξύ κοινωνικής στήριξης και ψυχικής υγείας, καθώς οι περισσότερες αυτοκτονίες σημειώνονταν στα άτομα που είχαν λιγότερες κοινωνικές σχέσεις και ήταν λιγότερο ενταγμένα σε κοινωνικά δίκτυα (Cohen, & Will, 1985). Οι Cohen (1985) και Wills (1985) υποστήριξαν ότι οι άνθρωποι που διέθεταν περισσότερες πηγές στήριξης προσαρμόζονταν καλύτερα στο στρες και παρουσίαζαν σπανιότερα καταθλιπτικά σύνδρομα. Μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Καλιφόρνια από τους Berkman και Syne (1979) κατέδειξε ότι η κοινωνική στήριξη σχετίζεται με τη θνησιμότητα (Sanderson, 2004). Ανάλογα ήταν και τα ευρήματα των Stroebe και Stroebe (1996), τα οποία συνοψίζονται στο γεγονός ότι οι άνθρωποι που δέχτηκαν κατάλληλη στήριξη παρουσίαζαν υψηλά ποσοστά ψυχικής ευεξίας και υγείας, αντιμετώπιζαν καλύτερα τις δύσκολες καταστάσεις και είχαν χαμηλότερα ποσοστά θνησιμότητας (Sanderson, 2004). Επίσης, έρευνες έχουν δείξει ότι τα άτομα με διαθέσιμες πηγές στήριξης δεν χαρακτηρίζονται συχνά από ψυχολογικές διαταραχές (Schwarzer, & Leppin, 1992, στο Sanderson, 2004). Αντίστοιχα με τα παραπάνω ήταν και τα ευρήματα από την Ιαπωνία και τις Η.Π.Α., που απέδειξαν ότι τα άτομα με λιγότερα καταθλιπτικά συμπτώματα διέθεταν καλύτερες πηγές στήριξης (Sugisawa, Shibata, Hougham, Sugihara, & Liang, 2002, στο Sanderson, 2004). Εξίσου σημαντική φαίνεται να είναι η κοινωνική στήριξη στην τρίτη ηλικία. Οι ηλικιωμένοι που δέχονται υψηλά επίπεδα στήριξης δεν βιώνουν τόσο έντονα την απομόνωση και τον κοινωνικό αποκλεισμό, συγκριτικά με αυτούς που είναι εγκαταλελειμμένοι (Ferriere, & Sherman, 2007). Ευρήματα άλλων ερευνών απέδειξαν τη συνάφεια μεταξύ της κοινωνικής στήριξης και της διανοητικής υγείας του πληθυσμού στη διαμόρφωση θετικής αυτοεκτίμησης (Friedland et al., 1996). Ακόμη, σημαντική είναι η συμβολή της κοινωνικής στήριξης στην αντιμετώπιση του στρες, καθώς οι πηγές κοινωνικής στήριξης αποτελούν ταυτοχρόνως και στρατηγική αντιμετώπισής του (Χατήρα, 2000).

Μια άλλη σειρά ερευνών κατέδειξε τα ευεργετικά αποτελέσματα της κοινωνικής στήριξης στη σωματική υγεία. Για παράδειγμα, μία έρευνα έδειξε ότι οι άνθρωποι που διέθεταν υποστηρικτικά κοινωνικά δίκτυα είχαν λιγότερες πιθανότητες να προσβληθούν από κάποιο καρδιακό νόσημα ή κάποια μορφή καρκίνου (Schwarzer & Leppin, 1992, στο Sanderson, 2004. Ringdal et.al., 2007)). Άλλες έρευνες κατέδειξαν, ότι τα άτομα με προβλήματα ορθοπεδικής φύσεως π.χ., οστεοπόρωση, βιώνουν λιγότερο πόνο όταν έχουν υψηλά επίπεδα κοινωνικής στήριξης (Evers, Kraimaat, Geenen, & Bijlsma, 1998). Ανάλογη είναι και η επίδραση της κοινωνικής στήριξης στους ασθενείς που πάσχουν από HIV (Hayes et.al., 1992. Lackner et al., 1993.). Έχει ακόμα παρατηρηθεί ότι εγκυμονούσες γυναίκες με υψηλά επίπεδα κοινωνικής υποστήριξης τείνουν να επιζητούν συχνότερα και να λαμβάνουν βοήθεια

στις οικιακές δουλειές, έτσι ώστε να τυγχάνουν της δέουσας συναισθηματικής υποστήριξης (DiMatteo, & Martin, 2006). Μέσα από τα ευρήματα των παραπάνω ερευνών γίνεται σαφές ότι τα άτομα που χαρακτηρίζονται από υψηλά επίπεδα στήριξης απολαμβάνουν και καλύτερη ποιότητα ζωής.

Η κοινωνική στήριξη επιδρά με δύο τρόπους στην υγεία του ατόμου, σύμφωνα με τους Cohen και Wills (1985), οι οποίοι περιγράφουν δύο μοντέλα επίδρασης. Το πρώτο είναι το μοντέλο της κύριας επίδρασης (*main-effect model*), το οποίο υποστηρίζει ότι η κοινωνική στήριξη παρέχει μια γενική ευεργετική επίδραση στο άτομο. Οι Baumaister και Leary (1995) υποστηρίζουν ότι η κοινωνική επαφή και κατ' επέκταση η κοινωνική στήριξη αποτελεί θεμελιώδη ανάγκη του οργανισμού. Το δεύτερο μοντέλο είναι αυτό της έμμεσης επίδρασης (*the buffering model*), σύμφωνα με το οποίο η κοινωνική στήριξη μπορεί να δράσει με δύο τρόπους: α) επηρεάζοντας γνωστικά τα άτομα για την επάρκεια και σωστή αξιοποίηση των δυνατοτήτων τους για τη διαχείριση μιας απειλητικής κατάστασης και β) συμβάλλοντας στη μείωση των αρνητικών συναισθημάτων και των επιπέδων του στρες, καθώς οι άνθρωποι που υπάρχουν γύρω τους δημιουργούν ένα κλίμα ευχάριστο και αισιόδοξο (Καραδήμας, 2004). Το περιβάλλον, δηλαδή, επιδρά στη διαμόρφωση θετικής σκέψης στο άτομο (Connell, Davis, Gallant, & Sharpe, 1994). Επομένως, και τα δυο μοντέλα επίδρασης της κοινωνικής στήριξης είναι πολύ σημαντικά και ευεργετικά για την ευεξία του ανθρώπου (Honn, & Bornstein, 2002).

1.4. Διαφορές στην αποδοχή κοινωνικής στήριξης ανάμεσα στα δυο φύλα

Σύμφωνα με πορίσματα διάφορων ερευνών η παροχή και αποδοχή κοινωνικής στήριξης διαφέρει ανάμεσα στα δύο φύλα. Οι γυναίκες φαίνονται περισσότερο πρόθυμες να δεχτούν κοινωνική στήριξη. Επομένως, επωφελούνται περισσότερο, τόσο ως προς τη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους, όσο και ως προς την αποφυγή εκδήλωσης συμπτωμάτων κατάθλιψης και άγχους και, κατ' επέκταση, στη διαμόρφωση υψηλότερου προσδόκιμου ορίου επιβίωσης (Schwarzer, & Leppin, 1992, στο Sanderson, 2004). Μια έρευνα έδειξε ότι γυναίκες που δεν διέθεταν ένα ικανοποιητικό κοινωνικό δίκτυο είχαν ποσοστό θνησιμότητας 2.8% μεγαλύτερο σε σχέση με αυτές που διέθεταν τέτοιο δίκτυο. Αντίστοιχα, οι άνδρες που δεν διέθεταν ένα επαρκές κοινωνικό δίκτυο είχαν ποσοστό θνησιμότητας 2.3% μεγαλύτερο, σε σχέση με αυτούς που είχαν ένα ικανοποιητικό κοινωνικό δίκτυο (Schwarzer, & Leppin, 1992, στο Sanderson, 2004). Σημειώνουμε ότι οι άνδρες φαίνεται να επωφελούνται περισσότερο από το γάμο, καθ' ότι έχει παρατηρηθεί ότι οι άνδρες των οποίων οι γυναίκες απεβίωσαν πρώτες, παρουσίαζαν προβλήματα υγείας (Sanderson, 2004. Straub, 2002). Αυτές οι διαφορές φύλου πιθανόν να οφείλονται στο γεγονός ότι οι γυναίκες αντλούν στήριξη από τα παιδιά τους, καθώς και από άλλα δίκτυα, και συνήθως έχουν περισσότερες κοινωνικές επαφές, ενώ οι άνδρες κατά κύριο λόγο αντλούν συναισθηματική στήριξη από τις συζύγους τους (Sanderson, 2004. Straub, 2002).

1.5. Κοινωνική στήριξη ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας

Η οικογένεια θεωρείται η σημαντικότερη πηγή στήριξης για τα μέλη της. Η κοινωνική στήριξη που παρέχει το ένα μέλος στο άλλο βοηθά στη μείωση των επιπέδων του άγχους αλλά και στη δημιουργία ικανοτήτων για την αντιμετώπιση διάφορων αγχογόνων καταστάσεων (Taniguchi κ.α, 2003. Baidar κ.α., 2003).

Σε έρευνα που έγινε στη Βρετανία αποδείχθηκε ότι τα παιδιά που λάμβαναν κοινωνική στήριξη από τη μητέρα τους παρουσίαζαν μεγαλύτερη προσαρμοστικότητα σε σχέση με εκείνα που δεν τύγχαναν παρόμοιας στήριξης, ενώ παρουσίαζαν και λιγότερη αντικοινωνική συμπεριφορά (Daniel, Dunn, Furstenberg, & Plomin, 1985). Ακόμη, σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο Cambridge παρατηρήθηκε ότι τα παιδιά που οι μητέρες τους εκδήλωναν μεγαλύτερη στοργή και τρυφερότητα και απολάμβαναν μεγαλύτερη κοινωνική στήριξη, εκδήλωναν υψηλότερα ποσοστά αυτοεκτίμησης (Dunn, 1998).

1.6. Η αρνητική επίδραση της κοινωνικής στήριξης

Παρά τον μεγάλο αριθμό των ερευνών που αποδεικνύουν τη χρησιμότητα της κοινωνικής στήριξης, η συμβολή της ορισμένες φορές δεν είναι τόσο ευεργετική, όσο αρχικά φαίνεται, τόσο για εκείνους που την παρέχουν, όσο και για τους αποδέκτες της (Rook, 1990). Αυτό μπορεί να συμβαίνει για διάφορους λόγους. Ένας από αυτούς έχει να κάνει με την προσωπικότητα και τα χαρακτηριστικά του ατόμου, για παράδειγμα πόσο πρόθυμος είναι να ανταποκριθεί θετικά στη βοήθεια που του προσφέρεται, ή αν το είδος της βοήθειας που του προσφέρεται είναι αυτό που εκείνος αναζητά (Wilcox, Kasl, & Berkman, 1994, στο Straub, 2002). Για αυτό, εξάλλου, η υποστήριξη που παρέχεται κάθε στιγμή πρέπει να λαμβάνει υπ' όψιν τα δεδομένα και τις συνθήκες της εκάστοτε κατάστασης. Όταν δεν γίνεται αυτό, το άτομο που δέχεται τη στήριξη βιώνει εντονότερο άγχος και οι προθέσεις των ατόμων που παρείχαν κοινωνική στήριξη εκμηδενίζονται (Bolger et al., 2000). Έτσι, μέσα από ένα λανθασμένο χειρισμό, ο αποδέκτης της κοινωνικής στήριξης μπορεί να νιώσει μειωμένη αυτοεκτίμηση και ότι δεν είναι ικανός να ρυθμίσει τη ζωή του μόνος του (Fisher, Nadler, & Whitcheer-Alagna, 1982). Εξάλλου, κάποιες πηγές στήριξης που σε άλλες συνθήκες μπορεί να λειτουργούσαν θετικά, ορισμένες φορές μπορεί να προκαλέσουν δεινά (Lakey, Tardiff, & Drew, 1994).

2. Μεθοδολογία

2.1. Στόχος

Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να διαπιστωθεί κατά πόσο η κοινωνική στήριξη όπως την εισπράττουν τα παιδιά από τους γονείς τους διαφοροποιείται ανάλογα με το φύλο, την ηλικία, τη σειρά γέννησης του παιδιού, τον τόπο διαμονής, το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο και την πολυτεκνία³ ή μη της οικογένειας. Επιπλέον,

3. Πολύτεκνη χαρακτηρίζεται, σύμφωνα με το νόμο η οικογένεια που έχει τουλάχιστον τέσσερα παιδιά.

θέλαμε να διαπιστώσουμε αν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ της ακαδημαϊκής επίδοσης των παιδιών και της κοινωνικής στήριξης που λαμβάνουν από την οικογένεια τους. Τέλος έγινε σύγκριση της αντιλαμβανόμενης στήριξης ανάμεσα στα πρωτότοκα και υστερότοκα παιδιά των πολύτεκνων και των μη πολύτεκνων οικογενειών.

2.2. Δείγμα

Στην έρευνα αυτή πήραν συνολικά μέρος 219 παιδιά και έφηβοι, ηλικίας 8 έως 18 ετών. Ο Πίνακας 1 καταγράφει τα δημογραφικά στοιχεία του δείγματος.

Πίνακας 1

Δημογραφικά στοιχεία των 219 παιδιών του δείγματος και των οικογενειών τους

Δημογραφικοί παράγοντες		Μη πολύτεκνες οικογένειες		Πολύτεκνες οικογένειες		ΣΥΝΟΛΟ	
		N	%	N	%	N	%
Φύλο παιδιού	Αγόρια	39	40,0	56	48,0	95	43,4
	Κορίτσια	58	60,0	66	52,0	124	56,6
Σειρά γέννησης παιδιού	Πρωτότοκοι	51	54,0	52	44,0	103	47,0
	Υστερότοκοι	46	46,0	70	56,0	116	53,0
Εκπαιδευτική βαθμίδα παιδιού	Δημοτικό	49	50,0	59	50,0	108	49,3
	Γυμνάσιο	11	5,0	13	7,0	24	11,0
	Λύκειο	37	45,0	50	43,0	87	39,7
Περιοχή κατοικίας οικογένειας	Αστική	87	85,0	67	65,0	154	70,3
	Ημιαστική	10	15,0	55	35,0	65	29,7
Κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο οικογένειας	Κατώτερο	28	22,0	23	19,3	51	23,3
	Μεσαίο	61	63,7	70	60,7	131	59,8
	Ανώτερο	8	14,3	29	20,0	37	16,9

2.3. Διαδικασία

Η έρευνα έλαβε χώρα την περίοδο από τον Ιανουάριο ως τον Μάιο του 2010 στους Δήμους Αγρινίου, Νεάπολης και Μακρυνείας του νομού Αιτωλοακαρνανίας. Προηγήθηκε η διεξαγωγή πιλοτικής έρευνας προκειμένου να εξεταστεί αν το ερευνητικό ερωτηματολόγιο γίνεται εξίσου κατανοητό και από τα δύο φύλα, αλλά και από διαφορετικές ηλικίες. Για την ανεύρεση δείγματος για την πιλοτική έρευνα απευθυνθήκαμε στο 12θέσιο Δημοτικό Σχολείο Αγρινίου και στο Δημοτικό Σχολείο Γαβαλούς. Το δείγμα της πιλοτικής έρευνας αποτέλεσαν 15 αγόρια και 15 κορίτσια που φοιτούσαν στην Τετάρτη, Πέμπτη και Έκτη Δημοτικού και στις τρεις τάξεις του Γυμνασίου. Η πιλοτική έρευνα, η οποία έλαβε χώρα στις 21/01/2010 έδειξε ότι το ερωτηματολόγιο ήταν σαφές και κατανοητό. Επίσης, ως αποτέλεσμα της πιλοτικής μελέτης, οι συμμετέχοντες και οι εμπλεκόμενοι (διευθυντές, δάσκαλοι) στην έρευνα αντιλήφθηκαν πλήρως τον σκοπό και το περιεχόμενο της έρευνας. Ο μέσος όρος

του χρόνου που χρειάστηκαν τα παιδιά για να συμπληρώσουν τα ερωτηματολόγια ήταν περίπου 30 λεπτά, όπως προέκυψε από την πιλοτική έρευνα.

Οι μαθητές/-τριες⁴ που έλαβαν μέρος στην κυρίως έρευνα προέρχονταν από τα εξής σχολικά συγκροτήματα: 12ο Δημοτικό Σχολείο Αγρινίου, Δημοτικό Σχολείο Γαβαλούς, Δημοτικό Σχολείο Σπολάπας, Γυμνάσιο Σπολάπας, Γυμνάσιο Γαβαλούς, Λύκειο Παναπωλίου και 2ο Λύκειο Αγρινίου. Τα σχολικά συγκροτήματα επιλέχθηκαν με τέτοιον τρόπο, ώστε οι συμμετέχοντες να κατοικούν τόσο σε αστικές, όσο και σε ημιαστικές περιοχές. Σημειώνουμε ότι το Αγρίνιο θεωρείται αστική περιοχή, ενώ τα υπόλοιπα διαμερίσματα θεωρούνται ημιαστικές περιοχές. Επίσης, τα σχολεία αυτά επιλέχθηκαν λόγω εύκολης πρόσβασης από την πλευρά της ερευνήτριας. Οι μαθητές, οι οποίοι πήραν μέρος στην έρευνα, μετά την έγγραφη συγκατάθεση των γονιών τους, συμπλήρωσαν τα ερωτηματολόγια στο σπίτι τους και τα επέστρεψαν στο σχολικό περιβάλλον, όπως είχε συμφωνηθεί μεταξύ της ερευνήτριας, των διευθυντών και των εκπαιδευτικών των σχολείων. Τα παιδιά και οι έφηβοι παρέδιδαν τα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια είτε στον διευθυντή του σχολείου ή στον δάσκαλο, ή στον καθηγητή της τάξης τους, όπως αυτό είχε συμφωνηθεί με τον διευθυντή. Τόσο οι εκπαιδευτικοί όσο και οι διευθυντές των σχολείων που πήραν μέρος στην έρευνα ήταν πολύ ανοιχτοί και διευκολυντικοί. Στην αρχική φάση η ερευνήτρια ερχόταν πρώτα σε επαφή με τον διευθυντή του σχολείου, τον οποίο ενημέρωνε για τον σκοπό της έρευνας και εκείνος με τη σειρά του ενημέρωνε τους συναδέλφους του προκειμένου να συμβάλλουν με τον τρόπο τους (όπως για παράδειγμα, στη συλλογή των ερωτηματολογίων από τους μαθητές) στη διεξαγωγή της έρευνας. Στη συνέχεια ορίζονταν οι συναντήσεις για τη διανομή των ερωτηματολογίων στους μαθητές.

Συμμετείχαν στην έρευνα όσα παιδιά πληρούσαν τις προϋποθέσεις, δηλαδή να είναι πρωτότοκα ή υστερότοκα τέκνα, προερχόμενα είτε από πολύτεκνες οικογένειες, είτε από οικογένειες που είχαν μόνο δύο παιδιά. Στους μαθητές από πολύτεκνες οικογένειες μοιράστηκαν ερωτηματολόγια και σε παιδιά, που δεν ήταν πρωτότοκα ή υστερότοκα, προκειμένου να τα δώσουν στα αδέρφια τους, τα οποία πληρούσαν αυτήν την προϋπόθεση. Στη βάση των παραπάνω, το δείγμα μας χαρακτηρίζεται ως δείγμα ευκολίας.

Οι γονείς των μαθητών και μαθητριών που πληρούσαν τα κριτήρια συμμετοχής στην έρευνα, κλήθηκαν να συμπληρώσουν ένα έντυπο συγκατάθεσης για τη συμμετοχή του παιδιού τους στη συγκεκριμένη έρευνα. Το έντυπο συγκατάθεσης καταρχάς μοιράστηκε στα παιδιά στο σχολείο, τα οποία το παρέδωσαν στους γονείς τους μαζί με μια συνοδευτική επιστολή. Η επιστολή περιλάμβανε ενημερωτικά στοιχεία για το περιεχόμενο της έρευνας, τον σκοπό της και τον φορέα υλοποίησής της.

Από την ημέρα αποστολής των ερωτηματολογίων στο σπίτι (μέσω του παιδιού), δίνονταν στα παιδιά το περιθώριο των πέντε ημερών προκειμένου να τα επιστρέ-

4. Εφεξής, για λόγους ευκολίας, οι συμμετέχοντες μαθητές και οι συμμετέχουσες μαθήτριες στην έρευνα θα αναφέρονται με τον αρσενικό τύπο.

ψουν στο σχολείο. Σε ένα σχολικό συγκρότημα οι μαθητές λόγω εκδρομών και κάποιων άλλων δράσεων, που ανήκουν στην εκπαιδευτική διαδικασία, καθυστέρησαν περισσότερο από το προαναφερόμενο διάστημα την παράδοση των ερωτηματολογίων. Ωστόσο, ενημερώθηκε η ερευνήτρια και κατόπιν συνεννόησης με το διευθυντή δόθηκαν επιπλέον άλλες πέντε μέρες.

Συνολικά εδόθησαν 242 ερωτηματολόγια, επεστράφησαν 230 (95%), αλλά τελικώς συμπεριελήφθησαν στο δείγμα 219 διότι 11 δεν ήσαν πλήρως συμπληρωμένα.

2.4. Εργαλεία

Οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να απαντήσουν σε ένα ερωτηματολόγιο που αποτελούνταν από δύο μέρη. Το πρώτο μέρος περιείχε ερωτήσεις που αναφέρονταν σε δημογραφικά, κοινωνικά και ακαδημαϊκά χαρακτηριστικά (δηλαδή, εκπαίδευση και επάγγελμα πατέρα και μητέρας, τόπος κατοικίας, βαθμός στον τελευταίο έλεγχο προόδου στα μαθήματα της Γλώσσας και των Μαθηματικών, αριθμός αδελφών, σειρά γέννησης, σχολείο και τάξη φοίτησης, φύλο). Το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο των συμμετεχόντων οικογενειών καθορίστηκε σύμφωνα με τις οδηγίες του Μητσόπουλου (1990).

Το δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου αποτελούνταν από την κλίμακα που μετρά την κοινωνική στήριξη. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκε το *Ερωτηματολόγιο Κοινωνικής Στήριξης* (The Social Support Questionnaire, SSQ6: Sarason, Shearin, Pierce, & Sarason, 1987. Στην ελληνική γλώσσα αποδόθηκε από τον Κ. Καφέτσιο), το οποίο μετρά τη στήριξη που λαμβάνουν τα παιδιά από τα στενά μέλη της οικογένειάς τους, δηλαδή από τον πατέρα τους, τη μητέρα τους και τα αδέρφια τους. Το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει τρία μέρη: το πρώτο αναφέρεται στη στήριξη που λαμβάνει από τη μητέρα, το δεύτερο από τον πατέρα και το τρίτο από τα αδέρφια. Το κάθε μέρος περιέχει τρεις ερωτήσεις, οι οποίες είναι ίδιες και για τα τρία μέρη. Οι πιθανές απαντήσεις κυμαίνονται από το 1 («ποτέ») έως και το 7 («πάντα»). Παραδείγματα ερωτήσεων: «Μπορείς να μιλήσεις ειλικρινά και να μοιραστείς τα συναισθήματά σου με τη μητέρα σου;», «Μπορείς να βασιστείς και να στραφείς στη μητέρα σου σε στιγμές δυσκολίας;», «Σου προσφέρει πρακτική βοήθεια;». Ο δείκτης αξιοπιστίας Cronbach's α (Coakes, 2005) για τη συγκεκριμένη έρευνα ήταν $\alpha = ,79$ (μητέρα), $\alpha = ,76$ (πατέρας), $\alpha = ,85$ (αδέρφια). Υψηλότερη βαθμολογία στο SSQ είναι ενδεικτική υψηλότερης αντιλαμβανόμενης στήριξης από τα μέλη της οικογένειας.

3. Αποτελέσματα

Στη συγκεκριμένη ενότητα καταγράφονται τα αποτελέσματα της έρευνας μας. Παρουσιάζονται οι στατιστικά σημαντικές διαφορές ως προς τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος σε σχέση με την κοινωνική στήριξη. Για την επεξεργασία των ερευνητικών δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πρόγραμμα SPSS v. 16.00.

3.1. Διαφορές ανάλογα με το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο των συμμετεχόντων

Στατιστικά σημαντική διαφορά παρουσιάζεται ως προς τη στήριξη που παρέχεται στα παιδιά και στους εφήβους από τους γονείς τους, ανάλογα με το κοινωνικο-οικονομικό τους επίπεδο. Συγκεκριμένα, στα παιδιά που οι οικογένειές τους συγκαταλέγονται στα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα προσφέρεται μεγαλύτερη στήριξη από τη μητέρα, από ό,τι στα παιδιά των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων ($F(4, 214) = 4,41, p < ,05$). Ανάλογο εύρημα καταδεικνύεται και για τη στήριξη από τον πατέρα, με τα παιδιά και τους έφηβους από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα να δέχονται μικρότερη στήριξη από τον πατέρα τους από ό,τι τα παιδιά και οι έφηβοι που προέρχονται από τα υψηλότερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα ($F(4, 213) = 2,60, p < ,05$).

3.2. Διαφορές ως προς την ασικότητα

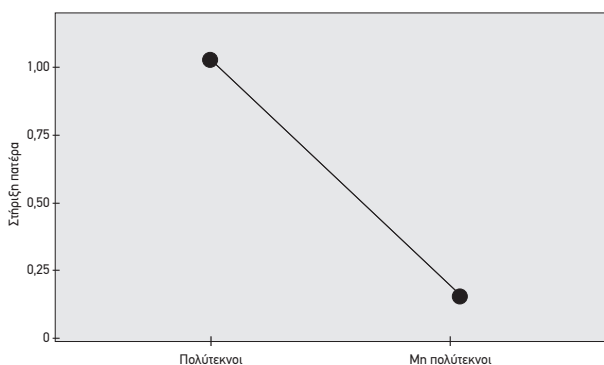
Παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στα παιδιά και τους έφηβους σε ό,τι αφορά τη στήριξη που λαμβάνουν από τους γονείς τους σε συσχέτιση με την περιοχή κατοικίας της οικογένειας. Συγκεκριμένα, τα παιδιά και οι έφηβοι που κατοικούν στις αστικές περιοχές δέχονται περισσότερη στήριξη από τη μητέρα τους συγκριτικά με εκείνα που κατοικούν στις ημιαστικές ($F(1, 217) = 4,92, p < ,05$). Ομοίως στα παιδιά και στους εφήβους των αστικών περιοχών παρέχεται μεγαλύτερη στήριξη από τον πατέρα τους από ό,τι των ημιαστικών ($F(1, 216) = 9,32, p < ,05$).

3.3. Διαφορές ως προς τη σειρά γέννησης

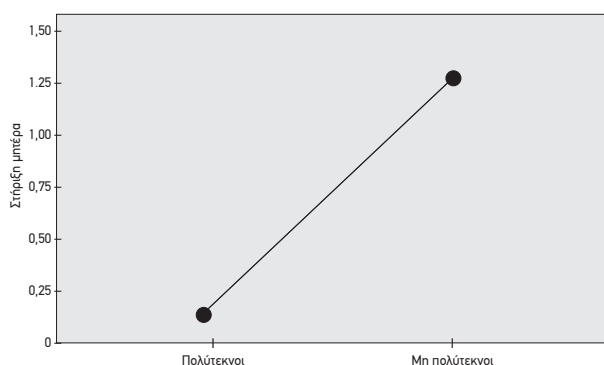
Δεν παρατηρείται καμία απολύτως στατιστικά σημαντική διαφορά ως προς τη μεταβλητή της σειράς γέννησης των συμμετεχόντων και τη μεταβλητή της κοινωνικής στήριξης από τη μητέρα, τον πατέρα και τα αδέρφια.

3.4. Διαφορές ανάμεσα σε πολύτεκνες και μη πολύτεκνες οικογένειες

Παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στις πολύτεκνες οικογένειες και στις μη πολύτεκνες, ως προς τη στήριξη που εισπράτουν τα παιδιά και οι έφηβοι από τους γονείς τους. Χαρακτηριστικά, βρέθηκε ότι στα παιδιά και στους εφήβους, οι οποίοι προέρχονται από οικογένειες με δύο τέκνα προσφέρεται μεγαλύτερη στήριξη από τη μητέρα τους συγκριτικά με τα παιδιά και τους έφηβους των πολύτεκνων οικογενειών ($t(216) = 2,67, p < ,05$). Αντιθέτως, στα παιδιά και στους εφήβους των πολύτεκνων οικογενειών παρέχεται μεγαλύτερη στήριξη από τον πατέρα, συγκριτικά με τα παιδιά και τους έφηβους, που προέρχονται από τις οικογένειες με δύο παιδιά ($t(215) = ,27, p < ,05$). Τα παραπάνω αποτυπώνονται στο Σχήμα 1, για τη στήριξη του πατέρα και στο Σχήμα 2, για τη στήριξη της μητέρας. Ωστόσο, μολονότι αναμενόταν διαφορά ανάμεσα στους δύο τύπους της οικογένειας (πολύτεκνες και μη) αναφορικά με τη στήριξη που παρέχεται στα παιδιά και τους εφήβους από τα αδέρφια τους, στα αποτελέσματα της έρευνάς μας δεν προέκυψε κάτι τέτοιο.

Σχήμα 1. Η στήριξη που προσφέρεται στα παιδιά των πολύτεκνων και μη πολύτεκνων οικογενειών από τον πατέρα

Σχήμα 2. Η στήριξη που παρέχεται στα παιδιά των πολύτεκνων και μη πολύτεκνων οικογενειών από τη μητέρα

3.5. Επίδραση της κοινωνικής στήριξης στην ακαδημαϊκή επίδοση

Στην έρευνά μας παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφορά ως προς την ακαδημαϊκή επίδοση και τη στήριξη που παρέχεται στα παιδιά από τους γονείς τους. Συγκεκριμένα, στο μάθημα των Μαθηματικών τα παιδιά που δέχονται στήριξη από τους γονείς τους και τα αδέρφια τους χαρακτηρίζονται από καλύτερη ακαδημαϊκή επίδοση συγκριτικά με τα παιδιά που δεν δέχονται την ανάλογη στήριξη [(F (12,170) = 3,47, $p < ,05$) για τον πατέρα (F (12,171) = 3,67, $p < ,05$) για τη μητέρα και (F (12,171) = 2,16, $p < ,05$) για τα αδέρφια]. Ανάλογη παρουσιάζεται και η στατιστικά σημαντική διαφορά για το μάθημα της Γλώσσας. Η ακαδημαϊκή επίδοση των παιδιών που δέχονται στήριξη από το οικογενειακό περιβάλλον παρουσιάζεται υψηλότερη [για τη μητέρα (F (12,171) = 3,67, $p < ,05$), για τον πατέρα (F (12,170) = 3,47, $p < ,05$) και για τα αδέρφια (F (12,171) = 2,16, $p < ,05$)]. Επιπλέον, παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ της σειράς γέννησης

και της ακαδημαϊκής επίδοσης, με την πρώτη θέση να κατέχεται από τα πρωτότοκα έναντι των υστερότοκων παιδιών ($F(1,182) = 10,63, p < ,05$). Δεν παρατηρείται, ωστόσο, στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ της ακαδημαϊκής επίδοσης των παιδιών αφ' ενός, και της πολυτεκνίας και του κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου των οικογενειών τους, αφ' ετέρου.

4. Συζήτηση- Συμπεράσματα

Στόχος της μελέτης μας ήταν να διερευνηθεί αν η ενδοοικογενειακή κοινωνική στήριξη προς τα παιδιά αλλά και η ακαδημαϊκή τους επίδοση επηρεάζεται από δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων. Η εξέταση των αποτελεσμάτων της έρευνας κατέδειξε ότι η επίδραση δημογραφικών χαρακτηριστικών είναι σημαντική για τη μεταβλητή της κοινωνικής στήριξης. Ακολουθώντας, συζητούμε τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τα ευρήματα όσον αφορά στα δημογραφικά χαρακτηριστικά του συνόλου του δείγματος.

4.1. Επίδραση του φύλου

4.1.1. Επίδραση του φύλου στην ακαδημαϊκή επίδοση

Στο διεθνή χώρο έχει διεξαχθεί πλήθος μελετών προκειμένου να διαπιστωθεί η σχέση που υπάρχει ανάμεσα σε ορισμένα δημογραφικά χαρακτηριστικά των παιδιών και των εφήβων (φύλο, σειρά γέννησης, μέγεθος οικογένειας) με την επίδοσή τους σε διάφορα μαθήματα στο σχολείο, όπως η Γλώσσα και τα Μαθηματικά. Στις διάφορες έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί στο παρελθόν, καταδεικνύεται ότι τα αγόρια παρουσιάζουν συχνότερα μαθησιακές δυσκολίες από τα κορίτσια, ενώ τα κορίτσια χρησιμοποιούν συχνότερα νέες λέξεις στο λεξιλόγιό τους (Thomson, 1993). Όμως, στην παρούσα έρευνα δεν παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφορά φύλου, ούτε για το μάθημα των Μαθηματικών, ούτε για το μάθημα της Γλώσσας, με αποτέλεσμα η ερευνητική μας υπόθεση που αναφέρεται στην υπεροχή των κοριτσιών έναντι των αγοριών στην ακαδημαϊκή επίδοση, να καταρρίπτεται. Αυτό το εύρημα αντιπαρατίθεται με άλλα ερευνητικά ευρήματα, στα οποία συνήθως υποστηρίζεται ότι στα κορίτσια παρουσιάζεται υπεροχή έναντι των αγοριών σε θέματα γλωσσικών - αναγνωστικών ικανοτήτων, ενώ τα αγόρια διακρίνονται στις μαθηματικές ικανότητες (Πόρποδας, 1996. Stemmler, & Petterser, 1996. Τάφα, 1995. Παππούλια - Τζελέπη, & Σπινθουράκη, 1999. Κατί, 1990. Calfee, & Curley, 1995 παραπομπή στο Φιλιππάτου, Αλεξόπουλος, Διαμαντή, Σηφάκη, 2003. Βαμβουκάς, 1987). Βρίσκεται, όμως, σε συμφωνία με την απουσία αυτών των διαφορών, στην οποία καταλήγουν πολλοί άλλοι ερευνητές (Lubs, Rabin, Feldman, Jallad, Kushch, Gross - Glenn, Duara, & Elston, 1993. Fijakow, 1999. Oakland, & Stern, 1989, στο Φιλιππάτου, Αλεξόπουλος, Διαμαντή, Σηφάκη, 2003). «Συνεπώς το φύλο πρέπει να εκληφθεί ως μια πολυσύνθετη μεταβλητή» (Φιλιππάτου, Αλεξόπουλος, Διαμαντή, Σηφάκη, 2003, σελ. 216).

4.1.2. Επίδραση του φύλου στη στήριξη που παρέχεται μεταξύ των αδελφών

Μη αναμενόμενη θεωρείται η μη ύπαρξη στατιστικά σημαντικής διαφοράς στη στήριξη που παρέχεται ανάμεσα στα αδέρφια ανάλογα με το φύλο στην έρευνά μας. Από διάφορα ερευνητικά ευρήματα καταδεικνύεται ότι μέσα στο υποσύστημα των αδελφών τα παιδιά διδάσκονται να κάνουν φίλους και να συνθηκολογούν με βάση συνήθως το φύλο (Minuchin, 2000. Ζαφείρης Α., Ζαφείρη Ε., Μουζακίτης, Μουζακίτης Χ., 1999). Χαρακτηριστικά αποτυπώνονται τα παραπάνω στην παρομοίωση, ότι δυο αδελφοί συμπεριφέρονται συνήθως σαν κοκόρια στο ίδιο κοτέτσι και δύο αδελφές σαν δυο μάγισσες στο ίδιο σκουπόξυλο (Prekop, 2008). Αυτό το μη εύρημα, (που καταρρίπτει την ερευνητική μας υπόθεση για στατιστικά σημαντική διαφορά στη στήριξη από αδέρφια ανάλογα με το φύλο), μπορεί να αποδοθεί στο γεγονός ότι η ποιότητα αγάπης μεταξύ των αδελφών, η συνεργασία, η σχέση του παιδιού με το γονιό και η συναισθηματική κατανόηση που προσφέρεται μεταξύ των αδελφών κατά τη διάρκεια της προακαδημαϊκής, της ακαδημαϊκής, της προεφηβικής και της εφηβικής ηλικίας αποδεικνύονται σημαντικότεροι και περισσότερο προσδιοριστικοί παράγοντες από άλλα κριτήρια, όπως το φύλο (Dunn, 1988).

4.2. Επίδραση της ασικότητας στην αντιλαμβανόμενη κοινωνική στήριξη των παιδιών από τους γονείς τους

Όσον αφορά την κοινωνική στήριξη που προσφέρεται στους ανηλίκους από τους γονείς τους σε συσχέτιση με την ασικότητα, εντοπίζεται στατιστικά σημαντική διαφορά, όπως προβλέπεται και από τη σχετική ερευνητική μας υπόθεση. Προκύπτει ότι στα παιδιά και στους εφήβους που προέρχονται από αστικές περιοχές παρέχεται μεγαλύτερη στήριξη από τους γονείς τους συγκριτικά με εκείνα που προέρχονται από ημι-αστικές περιοχές. Αυτή η διαφορά μπορεί εν μέρει να εξηγηθεί αν αναλογιστεί κανείς ότι στις μητέρες που προέρχονται από ημιαστικές περιοχές, εκτός της φροντίδας και της επιμέλειας των παιδιών και της οικογένειας, ανατίθεται ακόμη η «υποχρέωση» να ασχοληθούν με τη γεωργία και την κτηνοτροφία της οικογένειας, η οποία πολλές φορές αποδεικνύεται χρονοβόρα, με αποτέλεσμα να μην αφιερώνεται ο απαιτούμενος χρόνος αποκλειστικά και μόνο στη φροντίδα των παιδιών τους (Παπαϊωάννου, 2000. Μουσούρου, 2003. Χουρδάκη, 1995).

4.3. Επίδραση της σειράς γέννησης ως προς τη μεταβλητή της ακαδημαϊκής επίδοσης και της κοινωνικής στήριξης

Αξιοσημείωτη φαίνεται να είναι η διαφορά στην ακαδημαϊκή επίδοση που εντοπίζεται ανάμεσα στα πρωτότοκα και στα υστερότοκα παιδιά και εφήβους, με τα πρωτότοκα παιδιά να προηγούνται έναντι των υστερότοκων. Το εύρημα αυτό θεωρείται αναμενόμενο, καθώς είναι γνωστό ότι τα πρωτότοκα παιδιά και οι πρωτότοκοι έφηβοι παρουσιάζονται συνήθως υπερβολικά δραστήριοι και «ρίχνονται με τα μούτρα» προς την επιτυχία αυτού με το οποίο ασχολούνται (Λέμαν, 1993). Η κύρια ενασχό-

ληση τους είναι, πώς θα αποτελέσουν πρότυπα προς μίμηση για τους άλλους (Λέμαν, 1993). Όπως εξάλλου έχει μέχρι τώρα υποστηριχθεί, συχνά ασχολούνται με διάφορες δραστηριότητες προκειμένου να τύχουν κοινωνικής επιδοκimasίας (Napier, 1997). Επομένως, η υπόθεση μας ότι τα πρωτότοκα παιδιά και οι πρωτότοκοι έφηβοι έχουν καλύτερη ακαδημαϊκή επίδοση, επιβεβαιώνεται.

Επίσης, στην έρευνά μας παρουσιάζεται ισχυρή συσχέτιση μεταξύ της σειράς γέννησης και της στήριξης που προσφέρουν οι γονείς στα παιδιά τους. Συγκεκριμένα, στα υστερότοκα παιδιά και στους εφήβους προσφέρεται μεγαλύτερη στήριξη συγκριτικά με τα πρωτότοκα παιδιά και τους πρωτότοκους εφήβους. Η σχέση αυτή, αναφορικά με τη σειρά γέννησης και τη στήριξη των γονιών, αποδίδεται στη μείωση της φροντίδας του πρωτότοκου παιδιού μετά την άφιξη του δεύτερου παιδιού και στο γεγονός ότι τις περισσότερες φορές τα μικρότερα παιδιά παρουσιάζονται να είναι «παρακαϊδεμένα» από τους γονείς τους (Napier, 1997). Άλλωστε, στα μικρότερα αδέρφια συχνά προσφέρεται στήριξη από τα μεγαλύτερα αδέρφια, ειδικότερα όταν οι ανταμοιβές των μεγαλύτερων παιδιών πολλαπλασιάζονται, καθώς αισθάνονται ότι αποτελούν πρότυπα για τα μικρότερα παιδιά (Dunn, 1988).

4.4. Επίδραση της πολυτεκνίας ή μη στη στήριξη που παρέχεται από τα μέλη της οικογένειας

Ένα μη αναμενόμενο εύρημα αφορούσε στη μη εύρεση στατιστικά σημαντικής διαφοράς στη στήριξη των αδελφών μεταξύ τους ανάλογα με την πολυτεκνία ή μη της οικογένειας. Μολονότι, δηλαδή, περιμέναμε τα παιδιά και οι έφηβοι που μεγαλώνουν σε μια πολυμελή οικογένεια να παρέχουν στήριξη στα αδέρφια τους, αυτή η ερευνητική υπόθεση καταρρίπτεται. Σε προηγούμενες έρευνες, η ασφάλεια που προσφέρεται από τα αδέρφια μεταξύ τους, τονίζεται από έναν εκπληκτικό αριθμό ατόμων που ανατρέφονται σε πολυμελείς οικογένειες. Τα παιδιά μέσα σε αυτήν την οικογένεια συχνά αλληλοβοηθούνται όταν έρχονται αντιμέτωπα με δυσκολίες, με έναν ανεπαρκή πατέρα ή με μια ανεπαρκή μητέρα ή γενικότερα με δύσκολες κοινωνικές περιστάσεις. Το γεγονός ότι τα αδέρφια γνωρίζονται τόσο καλά μεταξύ τους αποτελεί ταυτοχρόνως το κλειδί της συναισθηματικής ασφάλειας και την αιτία της υψηλής ενσυναίσθησης που παρουσιάζεται στα παιδιά που δέχονται στήριξη από τα αδέρφια τους (Dunn, 1988). Εξάλλου, η μητέρα σε αυτού του τύπου την οικογένεια καλείται να εξυπηρετήσει πολλές ανάγκες ταυτοχρόνως για το κάθε παιδί της χωριστά (Dunn, 1988), κάτι που δεν υφίσταται σε οικογένειες με δύο παιδιά.

4.5. Επίδραση της ηλικίας στη στήριξη ανάμεσα στα αδέρφια

Αναμενόμενη είναι στα ευρήματά μας η ισχυρή θετική συσχέτιση που σημειώνεται ανάμεσα στη στήριξη μεταξύ των αδελφών ανάλογα με την ηλικία. Άλλωστε, μέσα από πορίσματα διάφορων ερευνών φαίνεται ότι η ηλικία καθορίζει σημαντικά τις σχέσεις μεταξύ των αδελφών. Όταν τα αδέρφια βρίσκονται το ένα κοντά στο άλλο ηλικιακά, μοι-

ράζονται πολύ χρόνο και χώρο (Baum, 2003). Όμως, ακόμη και όταν υφίσταται διαφορά ηλικίας, τα μεγαλύτερα αδέρφια χαρακτηρίζονται από την τάση και την υπομονή να βοηθούν και να στηρίζουν τα μικρότερα αδέρφια (Χουντουμάδη, 1998).

5. Επίλογος

Στη διεθνή βιβλιογραφία, η ενδοοικογενειακή κοινωνική στήριξη στα παιδιά θεωρείται σημαντική για την ομαλή ψυχοκοινωνική τους εξέλιξη. Η έρευνα μας διερεύνησε μια σειρά δημογραφικών παραγόντων που φαίνεται να επηρεάζουν, θετικά ή αρνητικά, την κοινωνική στήριξη που παρέχουν οι γονείς και τα αδέρφια στο παιδί και κατ' ακολουθίαν την ακαδημαϊκή του επίδοση. Κάποια από τα ευρήματα μας συμφωνούν με ευρήματα άλλων σχετικών ερευνών. Όπως, π.χ. ότι τα πρωτότοκα παιδιά υπερτερούν έναντι των υστερότοκων ως προς την ακαδημαϊκή τους επίδοση, ενώ τα υστερότοκα φαίνεται να απολαμβάνουν μεγαλύτερη ενδοοικογενειακή στήριξη. Επίσης, ότι η αστικότητα της οικογένειας φαίνεται να παρέχει μεγαλύτερη κοινωνική στήριξη στο παιδί.

Πιστεύουμε ότι η ερευνητική μας εργασία εμπλουτίζει την ελληνική βιβλιογραφία στο θέμα της κοινωνικής στήριξης και παρέχει τροφή για περαιτέρω διερεύνηση και εμβάθυνση στους επί μέρους παράγοντες. Επιπροσθέτως, προκύπτει η ανάγκη λήψης μέτρων κοινωνικής πολιτικής που θα ενισχύσουν οικογένειες πολύτεκνες, ημιαστικές, με χαμηλό κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο στη φροντίδα και στήριξη των παιδιών τους.

Βιβλιογραφία

- Βάμβουκας, Μ.Ι. (1987). Η αναγνωστική δεξιότητα μαθητών 9-12 ετών. *Γλώσσα*, 13, 40-52
- Baum, H. (2003). *Μαμά αυτός όλο με κάνει να θυμώνω!* Αθήνα: Θυμάρι.
- Berkman, L.F. (1984). The relationship of social networks and social support to morbidity and mortality. In S. Cohen & S.I. Syne (eds). *Social Support and Health*, San Diego: Academic Press, Inc.
- Baider, L., Ever – Hadani, P., Goldzweig, G. (2003). Is perceived family support a relevant variable in psychological distress? A sample of postate and breast cancer couples. *Journal of Psychosomatic Research*, 55, 453-460.
- Baumsteir, R. & Leary, M.R. (1995). The need to belong: desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychology Bulletin*, 117, 495-529.
- Bolger, N., Zuckerman, A., & Kessler, R.C. (2000). Invisible support and adjustment to stress. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 953-961.
- Calfee, B.C., & Curley, B.G. (1995). Intellectual and personality factors in literacy στο D.H Saklofsky & M. Zeidner (Eds.). *International Handbook of Personality and Intelligence* (pp143-157). New York: Plenum Press.
- Connell, C.M., Davis, W.K., Gallant, M.P., & Sharpe, P.A. (1994). Impact of social support cognitive variables and perceived threat on depression among adults with diabetes. *Health Psychology*, 13, 263-273.
- Coakes, S.J. (2005). *Spss Version 12.0, Analysis without Anguish*. Wiley

- Cohen S. & McKay, G. (1984). Social support, stress and the buffering hypothesis: A theoretical analysis. In A. Baum, J.E. Singer & S. E. Taylor (eds). *Handbook of Psychology and Health* IV, Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Cohen, S. & Will, T.A. (1985). Stress, social support and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98, 310-357.
- Di Matteo R. Martin (2006). *Εισαγωγή στην Ψυχολογία της Υγείας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Daniels, D., Dunn, J., Furstenberg, E., & Plomin, R. (1985). Environmental differences within the family and adjustment differences within pairs of adolescent siblings. *Child Development*, 56, 764-774.
- Dunn, J. (1988). *Αδέρφια: σχέσεις- προβλήματα- αντιθέσεις*. Αθήνα : Β. Κουτσουμπος, Α.Ε..
- Evers, A.M.W., Kraaimat, F.W., Geenen, R. & Bijlasm J.W.J. (1998). Psychological predictors of functional change in recently diagnosed rheumatoid arthritis patients. *Behaviour Research and Therapy*, 36, 179-193.
- Fisher, J.D., Nadier, A. & Whitcher-Alagna, S. (1982). Recipient reactions to aid. *Psychological Bulletin*, 91, 27-54.
- Gardner, K., A., & Cutrona, C.E. (2004). Social support communication in families. In A. Vangelisti (Επιμ. Εκδ.), *Handbook of Family Communication* (σ. 495-512). Mahwah, N.J: Erlbaum Associates.
- Hayes, J.P., Garland, T. & Dohm M.R. (1992). Individual variation in metabolism and reproduction of Mus. Are energetics and life history linked?. *Functional Ecology*, 6, 5-14
- Hogan, B.E., Linden W. & Najarian, B. (2002). Social support interventions: Do they work?. *Clinical Psychology Review*, 22, 381-440.
- Honn V. J., Bornstein, R. A. (2002). Social support, neuropsychological performance, and depression in HIV infection. *Journal of the International Neuropsychological Society*, 8(3), 436-447.
- Κατί, Δ. (1990). *Νοημοσύνη και Φύλο*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Καφέτσιος, Κ. (2002). Ερωτηματολόγιο Κοινωνικής Στήριξης, στο Σταλίκας Α., Τρίλιβα, Σ. &, Ρούσση Π. *Τα Ψυχομετρικά Εργαλεία στην Ελλάδα* (372-373), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καραδήμας Ε. Χ. (2004). Η κοινωνική υποστήριξη και ο ρόλος της στη σωματική υγεία και λειτουργικότητα του ατόμου. *Ελεύθερα, Επιστημονική Επετηρίδα Τμήματος Ψυχολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης*, 1, 123-141
- Λέμαν, Κ. (1993). *Πρωτόκοκα και Μοναχοπαίδια, προσόν ή μειονέκτημα το να είσαι*. Αθήνα: Αποσπερίτης.
- Lakey, B., Tardiff, T.A. & Drew, J.B. (1994). Negative social interaction: Associations to social support, cognition and psychological distress. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 13, 42- 62.
- LeMaistre, J. (1999). *Coping with Chronic Illness. After the Diagnosis*. Dillon.
- Μητσόπουλος, Α. (1990). *Προσαρμογή στα ελληνικά των οδηγιών της ESOMAR για την κατάταξη του Κοινωνικού - Οικονομικού Επιπέδου*: Παρουσίαση στο Συνέδριο της ΣΕΔΕΑ. Προσωπική Επικοινωνία με τον συγγραφέα.
- Μουσουρού, Λ. Μ. (2003). *Κοινωνιολογία της Σύγχρονης Οικογένειας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Minuchin S.(2000). *Οικογένειες και Οικογενειακή Θεραπεία*.. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Napier A. (1997). *Το Ζευγάρι ο Εύθραυστος Δεσμός*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Π. Ο. Υ. (2002). *Γραφείο περιοχής Ευρώπης, Υγεία 21*. Αθήνα: Τυπωθήτω, Γιώργος Δάρβανος.

- Παπαδάτου Δ. & Αναγνωστοπούλου Φ. (1999). *Η Ψυχολογία στο Χώρο της Υγείας* (σς 215-241). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Πόρποδας, Κ. Λ. (1996). *Γνωστική Ψυχολογία Τόμος 2: Θέματα ψυχολογίας της γλώσσας – λύση προβλημάτων*, Αθήνα.
- Παπούλια - Τζελέπη, Π., & Σπινθουράκη, Ι. Α. (1999). Οι ρίζες της ακαδημαϊκής αποτυχίας στα αρχικά στάδια της εκπαίδευσης, στο Χ. Κωνσταντίνου & Γ. Πλειός (Επιμ.) Πρακτικά του II διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας με θέμα *Ακαδημαϊκή Αποτυχία και Κοινωνικός Αποκλεισμός*. 1-58, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παπαϊωάννου Κ. (2000). *Παιδιά- Γονείς- Κοινωνικοί Λειτουργοί*. Αθήνα: Έλλην
- Rook, K.S. (1990). Parallels in the study of social support and social strain. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 9, 118-132.
- Ringdal, G. I., Ringdal, K., Jordhoy, S. M., & Kaasa, S. (2007). Does social support from family and friends work as a buffer against reactions to stressful live events such as terminal cancer. *Palliative and Supportive Care*, 5, 61- 69.
- Sarafino E. P.(1999). *Health Psychology, Biopsychosocial Interactions* (3rd ed), New York: Willey
- Sarason, B.R., Shearin,E.N., Pierce, G.R. & Sarason, I.G. (1987). Interrelationships between social support measures: Theoretical and practical implications. *Journal of Personatlity and Social Psychology*, 52, 813-832
- Sanderson, M.J. (2004). *Health Psychology*. New York: Willey and sons.
- Straub, R. O. (2002). *Health Psychology*. New York: Worth Publishers.
- Stemmler, M., & Peterser, A. C. (1996). Sex differences in behaviour and development στο E. De Corte & F. E. Weinert (Επιμ. Εκδ.). *International Encyclopaedia of Developmental and Instructional Psychology*, 184-187, Exeter: Pergamon.
- Taniguchi, K., Akechi, T., Suzuki, S. (2003). Lack of marital support and poor psychological responses in male cancer patients. *Supportive Care in Cancer*, 11, 604-610.
- Thomson, M. (1993). *Developmental Dyslexia*, London: Whur Publishers.
- Τάφα, Ε. (1995). *Τεστ Ανίχνευσης της Αναγνωστικής Ικανότητας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Φιλιππίτου, Δ. Ν., Αλεξόπουλος, Δ.Σ., Διαμαντί , Β., Σηφάκη Α. (2003). Επίδραση της σειράς γέννησης των παιδιών, του μεγέθους της οικογένειας, της εκπαίδευσης και του επαγγέλματος των γονέων στην γλωσσική- αναγνωστική ικανότητα μαθητών ηλικίας εννέα ετών. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 36, 213-228.
- Χατήρα, Κ. (2000). *Κλινική Ψυχολογική Παρέμβαση στο Παιδί και τον Έφηβο με Χρόνιο και Σοβαρό Νόσημα*. Αθήνα: Ζήτα.
- Χουντουμάδη, Α. (1996). *Παιδιά και Γονείς στο Ξεκίνημα μιας Σχέσης*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Χουρδάκη, Μ. (1995). *Ψυχολογία της Οικογένειας και Εξελικτική- Ακαδημαϊκή-Εφηβεία*, έκδοση Τρίτη, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.